

Orta Doğu ve Doğu Akdeniz'in Önemi: Tehditler, Riskler, Fırsatlar ve Türkiye*

The Importance of the Middle East and Eastern
Mediterranean: Threats, Risks, Opportunities and Turkey

Güngör ŞAHİN**

Öz

Türkiye Cumhuriyeti bulunduğu istikrarsız coğrafyadan kaynaklanan sürekli bir güvenlik endişesi taşımaktadır. Çalışmanın amacı, Soğuk Savaş sonrasında Orta Doğu ve Doğu Akdeniz için farklı platformlarda yapılan tehdit ve risk değerlendirmelerini bir bütünlük içerisinde ele almak, Türkiye'nin güvenliğine yönelik etkilerini ortaya koymaktır. Konunun önemi, Türkiye Cumhuriyeti'nin bekasının ve bölgesel aktör olabilmesinin yolunun Orta Doğu ve Doğu Akdeniz'deki gelişmeleri iyi değerlendirmekten geçtiği düşüncesinden kaynaklanmaktadır. Bu çalışmanın teorik çerçevesini; dünya haritasının fiziksel, siyasal, kültürel, dini ve etnik olarak değiştirilme sürecini başlatan ve dünyanın sosyal olarak inşa edildiği argümanına dayanan

* Bu makale, Uluslararası EMI Girişimcilik ve Sosyal Bilimler Kongresi, 27-29 Nisan 2018, Kıbrıs Sosyal Bilimler Üniversitesi, Lefkoşa'da sunulan "Soğuk Savaş Sonrası Orta Doğu ve Doğu Akdeniz'de Yaşanan Gelişmelerin Türkiye'nin Güvenliğine Etkileri" başlıklı bildirinin genişletilmiş halidir. Bkz. Güngör Şahin, "Soğuk Savaş Sonrası Orta Doğu ve Doğu Akdeniz'de Yaşanan Gelişmelerin Türkiye'nin Güvenliğine Etkileri", **International EMI Entrepreneurship and Social Sciences Congress Abstract E-Book**, Himmet Karadal vd. (ed.), 27-29 April 2018, Lefkosa, p.186, <http://emissc.org/files/E-Book/EMISSC%20E-Book%2027-29%20Nisan%202018%20Lefko%C5%9Fa.pdf> (Erişim Tarihi: 16.07.2018).

** Dr.Öğr.Üyesi, Milli Savunma Üniversitesi, Atatürk Stratejik Araştırmalar Enstitüsü (ATASAREN), Strateji ve Güvenlik Araştırmaları Anabilim Dalı Öğretim Üyesi, e-posta: gsahin@msu.edu.tr.

Geliş Tarihi/Received: 18.07.2018
Kabul Tarihi/Accepted: 27.12.2018

konstrüktivizm (sosyal inşacılık) kuramı ile “Genişletilmiş Orta Doğu ve Kuzey Afrika Projesi” oluşturmaktadır. Çalışmanın bulguları; bölgedeki etnik ve dini esaslara dayalı terörizm, uluslararası göç, antidemokratik yönetim şekilleri, büyük güçlerin enerji kaynak ve koridorlarını kontrol etme mücadelesi, Filistin devleti özelinde Arap-İsrail anlaşmazlığı ve benzeri sorunların varlığını sürdüreceği ve bölgeden kaynaklanan risk ve tehditlerin Türkiye dâhil olmak üzere bölge güvenliğini etkilemeye devam edeceği şeklindedir.

Anahtar Kelimeler: Orta Doğu, Doğu Akdeniz, Güvenlik, Konstrüktivizm, Genişletilmiş Orta Doğu ve Kuzey Afrika Projesi.

Abstract

The Republic of Turkey is in an incessant state of security concerns due to the unstable region of which she is a part. The purpose of this study is to take the post-Cold War threat and risk assessments conducted by various platforms for the Middle East and Eastern Mediterranean into consideration in their entirety and reveal their impact on Turkey's security. The importance of the topic is rooted in the idea that the continuation of the Republic of Turkey and the path for her to be a regional actor depends on evaluating the developments in the Middle East and Eastern Mediterranean accurately. The theoretical framework of this study consists of “the Broader Middle East and North Africa Initiative” and of constructivism which argues that the world is socially built and which is based on the argument that initiates the process of physical, political, cultural, religious, and ethnic transformations of the world map. The study concludes that the ethnic and religious terrorism, international migration, anti-democratic forms of government, the great powers' struggle for controlling the energy resources and corridors, Arab-Israeli conflict regarding Palestine and similar problems in the region will persist and that the risks and threats arising in the region will continue to affect the security of the countries in the region including Turkey.

Keywords: Middle East, Eastern Mediterranean, Security, Constructivism, Broader Middle East and North Africa Initiative.

Giriş

Devletler, dünya üzerindeki konumları ve sahip oldukları coğrafi özellikleri ile avantaj ve dezavantajlara sahiptir. Soğuk Savaş sonrası iki kutuplu düzenin etkisinden kurtulan ve savaşa kadar uzanan şiddet olayları yaşanan Balkanlar-Kafkaslar-Orta Doğu üçgeninin merkezinde bulunan Türkiye, dolaylı veya doğrudan olarak bu bölgelerden kaynaklanan tehdit ve risklerden etkilenmektedir. Bulunduğu jeostratejik konum; Türkiye'nin millî menfaatlerini koruyarak millî hedeflerini elde etmek için millî güç unsurlarının daha etkin ve dikkatli kullanılmasını gerektirmektedir. Çalışmanın amacı; Soğuk Savaş sonrasında Orta Doğu ve Doğu Akdeniz için farklı platformlarda yapılan yeni tehdit ve risk değerlendirmelerini bütünlük içerisinde ele almak; dünya haritasının kültürel, etnik, dini ve mezhepsel gerekçelerle fiziksel ve siyasi olarak değiştirilme süreci içine girmiş olmasının yarattığı güvenlik endişelerini incelemek, jeostratejik konumu ile muhtemel bir kriz bölgesinin tam ortasında yer alan Türkiye'nin bu değişimden nasıl etkileneceğini ortaya koymaktır. Konunun önemi, Türkiye Cumhuriyeti'nin bekasının ve bölgesel aktör olabilmesinin yolunun Orta Doğu ve Doğu Akdeniz'deki gelişmeleri iyi değerlendirmekten geçtiği düşüncesinden kaynaklanmaktadır. Bu çalışmanın teorik çerçevesini; dünya haritasının değiştirilme sürecini başlatan ve dünyanın sosyal olarak inşa edildiği argümanına dayanan konstrüktivizm (sosyal inşacılık) kuramı ile "Genişletilmiş Orta Doğu ve Kuzey Afrika Projesi (GOKAP)" oluşturmaktadır. Çalışmada mevcut kaynak ve yorumlar ışığında; kavramsal, kuramsal ve tarihsel bir çerçeve oluşturmak maksadıyla nitel araştırma yöntemlerinden içerik ve söylem analizi kullanılarak betimleyici/tanımlayıcı bir yöntem izlenmiştir. Kullanılan veriler, tarihsel süreçte yaşananlar, dönemseller olarak önem kazanan veya önemini yitiren kuramlar/tezler ile pratik-teori arasındaki etkileşimin Orta Doğu ve Doğu Akdeniz bölgesi üzerindeki etkisi, betimleyici/tanımlayıcı bir yöntemle bütünsel olarak sunulmaktadır. Çalışma; tarihsel olarak Soğuk Savaş sonrası, coğrafi olarak da Orta Doğu ve Doğu Akdeniz, kuramsal olarak konstrüktivizm ve GOKAP ile sınırlandırılmıştır. Orta Doğu ve Doğu Akdeniz Bölgesel Güvenlik Kompleksinin parçası olan Türkiye'nin güvenliğine etki eden tüm konuların betimleyici/tanımlayıcı

bir yöntemle sunulması, bölgesel güvenliğin çok boyutlu ve kırılğan yapısının daha iyi anlaşılmasını sağlayacaktır.

Konuyu coğrafi olarak sınırlandırarak objektif sonuç ve bulgulara ulaşmak için bu çalışma, bilinçli olarak sadece Orta Doğu ve Doğu Akdeniz bölgelerini kapsamaktadır. Orta Doğu, Kıbrıs ve Doğu Akdeniz; aynı Bölgesel Güvenlik Kompleksinde bulunması sebebiyle stratejik önemdedir. Barry Buzan ve Ole Waever'a göre Bölgesel Güvenlik Kompleksi, "aktörler arasında başlıca güvenikleştirme ve/veya güvenikleştirmenin kaldırılması süreçlerinin birbirleriyle çok ilişkili olduğu, birbirlerinden ayrı analiz yapılamayacağı" bölgedir.¹ Bu teoride temel düşünce, reel tehditlerin coğrafi olarak yakın bölgelerde daha etkin olmasının güvenlikte karşılıklı bağımlılığı bölgesel ölçekte artırmasına ilişkindir. Bir başka deyişle, bölgede yer alan devletlerin başlıca güvenlik kaygıları birbirlerine son derece bağımlı olduğundan ulusal stratejilerini ayrı değerlendirmek mümkün değildir. Birbirinden ayrı düşünülmemesi gereken Orta Doğu ve Doğu Akdeniz bölgesinde; etnik ve dini söyleme dayalı terörizmin varlığını sürdürmesi, uluslararası göç, antidemokratik yönetim şekilleri, büyük güçlerin enerji kaynak ve koridorlarını kontrol etme mücadelesi, Filistin devleti özelinde Arap-İsrail anlaşmazlığının sürmesi, coğrafi ve tarihi olarak bu bölgelerin bir parçası olan Türkiye'nin güvenlik kaygılarını artırmaktadır; çünkü güvenlik; insanlar, toplumlar, devletler ve her türlü canlı organizmalar için yaşadıkları sürece gereklidir.

1. Kavramsal ve Kuramsal Çerçeve

Öncelikle Orta Doğu ve Doğu Akdeniz kavramlarının kapsadığı coğrafi bölge tanımlanmalıdır. Orta Doğu terimi, Britanya İmparatorluğu zamanında Avrupa merkezli olarak Avrupa dışındaki toprakları coğrafi olarak tanımlama ihtiyacı sonucu kullanılmaya başlanmıştır. Avrupalı coğrafyacılar Fırat-Dicle nehirleri vadilerinin belirlediği hattın batısında kalan toprakları Yakın Doğu (*Near East*), bu hat ile Hindistan'ın doğu

¹ Z. Nilüfer Karacasulu, *Bölgesel Güvenlik Analizi: Afganistan*, Beta Basım Yayım, İstanbul, 2011, s. 27.

kıyıları arasında kalan toprakları Orta Doğu (*Middle East*), bu hattın daha doğusundaki coğrafi alanları da Uzak Doğu (*Far East*) olarak kabul ediyorlardı.² Orta Doğu bölgesi, en dar tanımıyla Mısır, Türkiye ve İran üçgeni ile arasında kalan bölge olarak ifade edilmektedir. En geniş anlamıyla, bu üçgene Kuzey Afrika ülkeleri, Sudan, Somali ve Afganistan da dâhil edilmektedir.³ Bölgeyi tanımlamanın başka bir güçlüğü de, söz konusu coğrafyanın hem “Orta Doğu” hem de “Yakın Doğu” şeklinde tarif edilmesinden gelmektedir. Yakın Doğu teriminin kökeni ilk Avrupa keşiflerine kadar geri gitmektedir. Avrupa’ya mesafesi olan topraklara, “Uzak Doğu”, Avrupa ve Uzakdoğu’nun arasına ise “Yakın Doğu” denmiştir. Daha sonra Yakın Doğu, Osmanlı Devleti’nin yönetimi altındaki toprakları ifade etmiştir. Orta Doğu terimi ise, İkinci Dünya Savaşı esnasında İngilizlerin Mısır’daki birliklerini Orta Doğu Kuvvetleri olarak isimlendirmesiyle yaygın olarak kullanılmaya başlanmıştır. Bu uygulamadan sonra Yakın Doğu tanımlamasının yerini Orta Doğu kavramı almıştır. Görüldüğü üzere her iki kavram da Avrupa çıkışıdır.⁴ Bu terim coğrafi bir terim olmaktan ziyade siyasi bir terimdir. 20’nci yüzyılın emperyalist politikalarının gereksinimi ile ortaya çıkmıştır. 2000’li yılların başından itibaren ise Orta Doğu’ya, Kuzey Afrika’yı, hatta Orta Asya’yı dâhil ederek “Büyük” veya “Genişletilmiş” gibi tanımlar birlikte kullanılmaya başlamıştır. GOKAP kapsamında üzerinde planlar yapılan bu bölge ile Batı Avrupa arasında hem doğal bir sınır, hem de kolay bir ulaşım yolu olarak değerlendirilen Akdeniz bulunmaktadır. Latince “Mediterraneus” kelimesinden gelen ve bugün “Akdeniz” anlamında kullanılan “Mediterranean”; “dünyanın merkezi yeri” veya “ülkelerin ortasındaki yer” anlamındadır.⁵

² *Orta Doğu Barış Süreci ve Türkiye Üzerine Etkileri*, Harp Akademileri Basımevi, İstanbul, 1996, s. 3.

³ Oral Sander, *Siyasi Tarih 1914-1918*, İmge Kitabevi, Ankara, 2004, s. 72.

⁴ Malike Bileydi Koç, *İsrail Devleti'nin Kuruluşu*, Günizi Yayıncılık, İstanbul, 2006, s. 20-21.

⁵ Nejat Doğan, “Doğu Akdeniz’de Enerji Stratejileri ve Bölgesel Güvenliğin Geleceği”, *21.Yüzyıl Dergisi*, 21. Yüzyıl Türkiye Enstitüsü, 2013, s. 1, <http://www.21yuzyildergisi.com/>

Dünya medeniyetinin Doğu Akdeniz çevresinde filizlenmesi, dünya hâkimiyeti için bu denizde mücadele verilmesi, Akdeniz'in, özellikle de Doğu Akdeniz'in stratejik önemini koruması bu isimle anılmasını sağlamıştır. Tunus'un Bon Burnu ile Sicilya adasının batısındaki Lilibeo Burnu arasında çizilen hat Akdeniz'i doğu ve batı olarak ikiye ayırmaktadır.⁶ Adriyatik girişinden Sicilya ve Tunus kıyılarına uzanan doğu-batı ayırım hattının doğusunda kalan Doğu Akdeniz; yüzyıllarca siyasi, askerî ve ekonomik egemenlik mücadelesine sahne olmuş; günümüzde dünya ticari ve sanayi malları ile doğal kaynak akışını, deniz ve hava yollarını kontrol edebilen stratejik bir bölgedir. Orta Doğu ve Doğu Akdeniz'in stratejik öneminden bahsedildiğinde; Kıbrıs bundan ayrı düşünülemez. Kıbrıs, Sicilya ve Sardunya adalarından sonra Akdeniz'in üçüncü büyük adası olması yanında, Orta Doğu ve Doğu Akdeniz'i kolaylıkla kontrol edebilen güvenli ve aynı zamanda stratejik bir deniz ve hava üssü olarak kabul edilmektedir.⁷ Orta Doğu ve Doğu Akdeniz Bölgesel Güvenlik Kompleksinin parçası olan Türkiye, bulunduğu coğrafyanın yarattığı güvenlik endişelerini hissetmeye devam etmektedir.

İlk kez güvenlik kavramsallaştırması yapan Arnold Wolfers'ın "edinilmiş değerleri tehlikeye atan veya atma ihtimali bulunan herhangi bir tehdidin olmaması"⁸ tanımından hareketle, güvenliğin fiziksel boyutu ile öznenin kendini güvende hissetmemesinin soyut yönleri olan ve farklı algılamalardan kaynaklanan psikolojik boyutu olduğu sonucunu çıkarabiliriz. Güvenlik, insan yaşamında her zaman önemli olmakla birlikte; Soğuk Savaş döneminin ardından dünyadaki tehdit algılamaları ve güvenlik anlayışları büyük değişime uğramıştır. Soğuk Savaş'ta güvenlik yoktu; fakat istikrar vardı. 1990'larda, Soğuk

assets/uploads/tmp/nejat-dogan-dogu-akdenizde-enerji-stratejileri-ve-bolgesel-guvenligin-gelecegi-21-yuzyil-13-ekim2013_1382346180.44.pdf (Erişim Tarihi: 10.07.2018).

⁶ Cihat Yayı, "Doğu Akdeniz'de Deniz Yetki Alanlarının Paylaşılması Sorunu ve Türkiye", *Bilge Strateji*, Cilt 4, Sayı 6, 2012, s. 2.

⁷ Muzaffer Erendil, *Çağdaş Orta Doğu Olayları*, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1992, s. 130.

⁸ Arnold Wolfers, "National Security As An Ambiguous Symbol", *Political Science Quarterly*, Vol: 67, No: 4, 1952, pp. 484-485.

Savaş'ın hemen ertesinde, güvenlik vardı; ama bu defa da istikrar yoktu. Terörizmin miladı sayılabilecek 11 Eylül 2001 tarihinden sonra ise durum “güvenlik yok; istikrar da yok” şeklinde ifade edilebilir. Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin (SSCB) dağılması ile etnik milliyetçilik akımları artmış; yeni devletler kurulmuş; dünyada bölgesel çatışmalar ortaya çıkmış; dengeler bozulmuştur. Bozulan düzeni tekrar kurmak için “Yeni Dünya Düzeni” kavramı ortaya atılmıştır. Birinci Dünya Savaşı sonrasında Amerika Birleşik Devletleri (ABD) Başkanı Woodrow Wilson ve İkinci Dünya Savaşı sonrası ABD Başkanları Franklin Roosevelt ve Harry Truman tarafından tekrar düzenlenmek istenen uluslararası sistem, bu kez de “Yeni Dünya Düzeni” kavramı altında ABD Başkanı George Bush tarafından yeniden düzenlenmeye çalışılmıştır. Bu düzen, Amerikan hegemonyası altında tek kutuplu bir dünya, ekonomik istikrar ve güvenlik vaat etmektedir. İdealistler, Amerikan hegemonyasının tüm dünya barışı için iyi ve olumlu olduğunu iddia ederken; realistler, bu hegemonyanın bir meşru savunma durumunun uzantısı olarak bir mecburiyetten kaynaklandığını ve çıkarlarının böyle gerektirdiğini öne sürmekte; globalist/yapısalcılar ise bunun az gelişmişliğin devamını sağlayan bir etmen olduğunu belirterek bu durumu kurtulunması gereken bir olumsuzluk biçiminde tarif etmektedir.⁹ Günümüzde sıkça kullanılmaya başlanan “Yeni Dünya Düzeni” kavramı “1990 yılındaki Körfez Krizi” ile birlikte küresel olarak kamuoyu tarafından kullanılmaya başlanmıştır.¹⁰ 1990 yılında Irak'ın Kuveyt'i işgali ve sonrasında 1991 yılında yaşanan Körfez Savaşı'nın Birleşmiş Milletler (BM) kararları çerçevesinde oluşturulan koalisyon tarafından gerçekleştirilmesi “Yeni Dünya Düzeni” kavramının gerçekleşeceğine yönelik umutları artırmıştır. Soğuk Savaş sonrası rakipsiz kalan ve bir “imparatorluk” stratejisi ile hegemonyasını devam ettirmek isteyen ABD; Orta Asya, Kafkasya, Orta Doğu ve

⁹ Deniz Ülke Arıboğan, *Kabileden Küreselleşmeye: Uluslararası İlişkiler Düşüncesi*, Sarmal Yayınevi, 1998, İstanbul, s. 232.

¹⁰ Erol Mütercimler, *21'inci Yüzyıl ve Türkiye Yüksek Strateji*, Erciyaş Yayınevi, 1997, İstanbul, s. 251.

Uzak Doğu bölgelerinde varlığını artırma çabası içine girmiştir. ABD, 11 Eylül saldırılarından sonra bu bölgeden beslendiğini değerlendirdiği terörizmi yok etmek ve Batı dünyası için tehlike oluşturduğunu belirttiği otokratik rejimlerin demokrasiye dönüşümünü sağlayabilmek ve kitle imha silahlarının yayılmasını engellemek gibi sebeplerle Afganistan ve Irak başta olmak üzere Orta Doğu'ya müdahale etmiş; 20'nci yüzyılın ortalarında uygulanmaya başlanan konstruktivizm ve GOKAP ile Orta Doğu politikalarına yön vermiştir. Büyük Orta Doğu Projesi (BOP), ilk olarak Ekim 2003'de ABD Dışişleri Bakanı Yardımcısı Marc Grosman tarafından Orta Doğu bölgesi ülkelerinde ekonomik ve politik gelişimini sağlamak amacıyla dile getirilerek belirginlik kazanmıştır. Daha sonra, Şubat 2004'de ABD Başkanı Bush ve Başkan Yardımcısı Dick Cheney tarafından Davos'ta yapılan konuşmalarla şekillendirilmiştir.¹¹ Resmî olarak ABD'nin Georgia eyaleti Sea Island'da 2004 yılındaki G-8 zirvesinde açıklanan bu projeye, Türkiye ile Orta Doğu ve Kuzey Afrika ülkeleri dâhil edilmiştir.¹²

Entelektüel altyapısı liberal Francis Fukuyama'nın 1989'da yayımlanan "Tarihin Sonu (*The End of History*)" makalesi ve bu çalışmaya dayandırdığı 1992 basımlı *Tarihin Sonu ve Son İnsan (The End of History and the Last Man)* isimli kitabının oluşturduğu liberal demokrasinin ve liberal serbest piyasa ekonomisinin dünyaya egemen olmasını insanlığın ideolojik ve iktisadi hayatının son evresi olarak gören "Tarihin Sonu Tezi" ile Immanuel Kant'ın fikirlerini paylaşan Michael Doyle gibi teorisyenlerin ortak liberal değerlerin iç ve dış politikada bir düzen oluşturacağı, demokrasilerin birbiriyle savaşmayacağı düşüncesinin şekillendirdiği "Demokratik Barış Kuramı"¹³ kapsamında; Soğuk Savaş sonrası adı henüz konulmasa da "Genişletilmiş Orta Doğu ve Kuzey Afrika Projesi (GOKAP)" ülkelerinde ulus aşırıcılık,

¹¹ Kemal Evcioğlu, *Büyük Orta Doğu Projesi*, Umay Yayınları, İzmir, 2005, s. 53.

¹² "G-8 Zirveleri", T.C. Dışişleri Bakanlığı, <http://www.mfa.gov.tr/g-8-zirveleri.tr.mfa> (Erişim Tarihi: 30.05.2018).

¹³ Paul R. Viotti ve Mark V. Kauppi, *Uluslararası İlişkiler Teorileri*, Çev. Metin Aksoy (Ed.), Nobel Yayıncılık, Ankara, 5. Basımdan Çeviri, Eylül 2016, s. 154.

karşılıklı bağımlılık, demokratik barış gibi kavramlarla desteklenen liberal ekonomi ve demokrasi, insan hakları gibi ortak Atlantik İttifakı değerlerinin yerleşmesi için neo-liberal politikalara yönelinmiştir. Bu tez, Atlantik İttifakı değerlerinin evrensel olduğu ve tüm dünyaya yayılması gerektiği düşüncesini “*soft power*” (yumuşak güç) kullanarak, yani bir çekicilik yaratarak neo-liberal politikalarla hayata geçirmeye çalışmaktadır. Uygulanan yöntem ne olursa olsun, Atlantik ittifakı değerleri dışındaki dünyanın değerlerinin (politik, sosyal, ekonomik, kültürel vb.) evrensel olmadığı ve değiştirilmesi gerektiği düşüncesi konstrüktivist şekilde oluşturulmaya çalışılmıştır.

Fukuyama'nın tezine ve bu idealist bakış açısına ilk itiraz; Samuel P. Huntington'un 1993'te yayımladığı “Medeniyetler Çatışması (*The Clash of Civilizations*)” makalesi ve bu makalesine dayandırdığı ***Medeniyetler Çatışması ve Dünya Düzeninin Yeniden Kurulması (The Clash of Civilizations and the Remaking of World Order)*** adlı çalışmasıyla gelmiştir. Huntington, Soğuk Savaş sonrasında Fukuyama'nın savunduğu idealist bakış açısını eleştirmiş; biten ideolojik mücadelenin yerini istikrarsızlığın ve kültürler arası çatışmanın olacağını; bu çatışmanın da kaçınılmaz olarak İslam Medeniyeti ve Batı arasında olacağını ileri sürmüştür. 11 Eylül 2001 tarihinde gerçekleşen terör saldırıları sonrası, “Genişletilmiş Orta Doğu ve Kuzey Afrika Projesi” ülkelerinde dönüşümü gerçekleştirmek amacıyla 2004'te liberal söylemle gündeme getirilen projede, realist şekilde güç kullanılarak bu dönüşüm sağlanmaya çalışılmıştır. Bu tez de, konstrüktivist şekilde “biz” ve “öteki” şeklinde tanımlanan Batı ile dünyanın geri kalanı arasında bir tehdit ve risk algısı oluşturarak “*hard power*” (sert güç) kullanan realist politikaların önünü açmıştır. Artık uluslararası ilişkilerde ister realist, ister liberal yaklaşım kullanılsın; uzun vadede kamuoyu oluşturmak ve meşruiyet sağlamak için konstrüktivist kurama daha çok başvurulmaktadır. Wendt'e göre, bu ilişkiyi belirleyen “küresel ilişkilerin içinde bulunulan konumun yanında süjelerin içlerindeki iletişim sayesinde oluşturulan biz ve öteki durumlarıyla birlikte bunlar

üstüne tesis edilen hal ve beklentilerdir”. Bu birikimler, ulus-devletlerin dış politikalarını tayin etmede aracı belirleyici olmaktadır.¹⁴ Wendt’e göre, “sosyal yapılar aktörlerin kafasında ya da maddi kapasitelerde değil; uygulamalarda var olmaktadır. Sosyal uygulamalar, öznel anlamları üreterek hem aktörleri, hem de sosyal yapıları yaratmaktadır”.¹⁵ Aynı Bölgesel Güvenlik Kompleksi içinde bulunan Türkiye’ye bakıldığında, komşularına ve büyük güçlere ilişkin tarihten gelen kötü hatıraları ile coğrafi konumu kuruluşundan bugüne dış politikasına hâkim olmuştur. Soğuk Savaş sonrasında Orta Doğu ve Doğu Akdeniz’deki gelişmelere baktığımızda bazı problemlerin köklerinin daha önceki yıllara dayandığını görülmektedir. Filistin (Arap)-İsrail Anlaşmazlığı 1947, PKK Terör Örgütü 1984, Irak’ın Kuveyt’i işgali 1990 ve sonrasında yaşanan Körfez Savaşı 1991, Irak Savaşı 2003, İsrail-Lübnan Krizi 2006, Arap Baharı-Tunus 2010/Suriye 2011, DEAŞ Terör Örgütü Suriye 2013/İrak 2014, Fırat Kalkını Harekâtı 2016, Zeytin Dalı Harekâtı 2018 şeklinde tarihsel olarak sıralanan bölgesel savaş, harekât, müdahale, çatışma, kriz ve anlaşmazlıklar; Türk dış politikası ile ulusal güvenlik politikası kavramları ve uygulamaları arasındaki ayrımı belirsizleştirmiştir. Bölgedeki bu tarihsel sorunlar, Türkiye’nin güvenlik eksenli dış politika uygulamasını zorunlu kılmaktadır.

Araştırma konusu ve değişen dünyanın değişmeyen tek kavramı olan güvenlik ile ilgili sınırsız sayıda kaynak ve yorum tespit edilmiştir. Orta Doğu ile ilgili yapılan çalışmalardan biri olan Yergani Primakov’un **Rusların Gözüyle Orta Doğu** adlı eserinde, Orta Doğu bölgesi olarak Arap dünyası ve İsrail ele alınmıştır. Sömürge dönemi sonrası Arap dünyasının anlatıldığı eserde; dünyanın yakın geçmişte ideolojik ilkelere dolaylı bölündüğü, şimdi ise din ve medeniyet temelinde

¹⁴ Aleksander Wendt, “Anarchy is what states make of it: the social construction of power politics”, *International Organization*, Vol:46, No:2, Spring 1992, p. 397.

¹⁵ Aleksander Wendt, “Constructing International Politics”, *International Security*, Vol:20, No:1, 1995. p. 74.

bölünmesinin dünya için ciddi tehdit oluşturacağı ifade edilmektedir.¹⁶ Yves Lacoste'un *Büyük Oyunu Anlamak, Jeopolitik: Bugünün Uzun Tarihi* adlı kitabında 11 Eylül 2001'de Dünya Ticaret Merkezi ikiz kulelerine yapılan saldırının büyük oranda Orta Doğu üzerinde vuku bulan jeopolitik etkilerin 30 yıl içinde daha da karmaşıklaşmasının sonucu olduğu vurgulanmaktadır.¹⁷ Çünkü Orta Doğu küresel güçlerin oyun ve rekabet alanı haline geldikçe, bir tepki olarak dün olduğu gibi bugün de terörizm ve köktenci düşünceler artmaktadır.

ABD'nin 11 Eylül 2001 sonrası Soğuk Savaş'ın galibi olarak elde ettiği tek süper güç konumunu güçlendirmek, küresel bir kontrol tesis etmek ve bunu dünyaya kabul ettirmek amacıyla politika izlediği görülmektedir.¹⁸ ABD düşünce kuruluşu RAND Corporation tarafından yayımlanan bir raporda; ABD'nin önceliğini Çin, Rusya, İran ve Kuzey Kore gibi ülkeler ve Levant bölgesinin oluşturduğu ifade edilmektedir.¹⁹ Levant; temel siyasi, ekonomik ve kültürel birliği Osmanlı İmparatorluğu'nun parçalanmasıyla 20'nci yüzyılda bozulan bugünkü İsrail, Filistin toprakları, Ürdün, Lübnan, Suriye ile Irak ve Türkiye'nin bazı kısımlarını kapsayan bölgedir.²⁰ Bu ülkelerden Kuzey Kore ve Çin hariç diğerleri, Türkiye'nin yakın çevresindedir. 11 Eylül terör saldırıları, ABD'nin küresel hegemonya ve politikalarına karşı yapılmış; fakat ABD başta kendi ve uluslararası kamuoyunun yüksek desteği ile bu terör saldırılarını yayılmacı politikalarına meşruiyet kazandırmak için kullanmıştır. Küresel güçler, Orta Doğu ve Doğu

¹⁶ Yergani Primakov, *Rusların Gözüyle Orta Doğu*, Timaş Yayınları, İstanbul, 2009, ss. 436-438.

¹⁷ Yves Lacoste, *Büyük Oyunu Anlamak, Jeopolitik: Bugünün Uzun Tarihi*, NTV Yayınları, İstanbul, 2008, s. 8.

¹⁸ Armağan Kuloğlu, "Değişen Küresel Jeopolitikte Türkiye", *Uluslararası Güvenlik Sorunları*, Kamer Kasım ve Zerrin A. Bakan (der.), ASAM Yayınları, Ankara, 2004, s. 54.

¹⁹ Christopher S. Chivvis and Benjamin Fishman, "Regional foreign policy dynamics and their implications for the Mediterranean Region", *Perspective*, RAND Corporation, 2017, p. 16., https://www.rand.org/content/dam/rand/pubs/perspectives/PE200/PE223/RAND_PE223.pdf (Erişim Tarihi: 10.07.2018).

²⁰ Jamal Daniel, "Reinventing the Levant", *National Interest*, Issue 145, August 2016, <http://nationalinterest.org/feature/reinventing-the-levant-17296> (Erişim Tarihi: 10.07.2018).

Akdeniz bölgesinin uzaktan kontrol edilemeyeceğini; bu bölgenin yalnız pazar olarak görülmesinin mümkün olmadığını; enerji kaynak ve hatlarının yanında radikal terörizm ve yasadışı insan göçü gibi nedenlerle mutlaka kontrol edilmesi gerektiğini fark etmiştir.²¹

Uygulamaya konulan GOKAP için idealist paradigma ile yapılan değerlendirmelerde; GOKAP kapsamındaki ülkelerin demokratik yönetim biçimini benimsemiş olmaları, terör örgütlerine kaynak ve mekân sağlamamaları, sadece Batı tarafından değil, bütün ülkeler tarafından istenilecek ve desteklenecektir. ABD, gerçekleştirmeye çalıştığı bu projenin çalışılan bölgede istikrar ve huzuru sağlayacağı ve küreselleşen dünyada barışa katkı sağlayacağı tezini ileri sürmektedir. Realist paradigma ise yukarıda belirtilen tezin oldukça hümanist yaklaşımlarla ortaya konulduğunu; ABD'nin projeyi gerçekleştirme sebebinin tamamen kendi hegemonyasını artırmak amaçlı olduğunu; bunun için de askerî güç kullanımından dahi imtina edilmediğini ve asıl ulaşılmak istenenin bölgenin zengin enerji kaynakları olduğunu belirtmektedir. Dolayısıyla bölgede kalıcı barışın sağlanması bir yana çatışma zemini daha da artmaktadır.

ABD'ye göre, Orta Doğu bölgesinde demokrasi yerleşmediği sürece dünyaya şiddet ihraç etmeye devam edecektir. Orta Doğu'ya demokratik yönetimlerin egemen olabilmesi ve bu bölgenin terörizmin kaynağı olmaktan kurtulabilmesi için GOKAP'ın Batı ülkelerinin desteğini de alarak gerçekleştirmesi gerekmektedir. Proje ile güdülen amaç, sadece belirtilen ülkelerde demokratik yönetim biçimini sağlamak değildir. Aynı zamanda, demokrasinin yerleşmiş olduğu ülkelerdeki yönetim biçimlerini de gerekirse revizyona uğratmak ve statükoyu sona erdirmektir. "Turuncu Devrim" sloganları altında eski SSCB ülkelerinde gerçekleşenler buna bir örnek olarak verilebilir. Yukarıda belirtilen amaçların gerçekleştirilmesi amacıyla radikal ve otoriter yönetimlerin değiştirilmesi; azınlık durumunda olan grupların yönetimde söz hakkı olmasının sağlanması; ekonomik ve sosyal gelişim seviyelerinin

²¹ Semih Yalçın, "Şark Meselesinden Büyük Orta Doğu Projesine", *2023*, Sayı 51, 2005, s. 61.

artırılması; eğitim seviyesinin yükseltilmesi; serbest pazar ekonomisinin ve rekabetçiliğin sağlanması gibi GOKAP'ın uygulanmasının yolunu açan neo-liberal kuramdan beslenen projeler düşünülmektedir. Uluslararası ilişkilerde barış ortamına yıkıcı etkisi olan 11 Eylül 2001 saldırılarından sonra Batı medeniyeti değerlerinin (demokrasi, eşitlik ve anayasa gibi) konstrüktivizm kapsamında özellikle teröre aracılık eden ülkelere aktarılmasının gerekli olduğunu ileri süren düşüncelerin ağırlık kazandığı gözlemlenmiştir.²²

2. Orta Doğu ve Doğu Akdeniz Güvenlik Konuları

Orta Doğu bölgesi üç kıtayı birleştiren kara, deniz ve hava yollarının düğüm noktası olması; dünya petrol rezervinin yarısına sahip bulunması; bütün güç merkezlerini ilgilendiren su yolu ve geçitleri kontrol etmesi ve üç büyük dinin kutsal saydığı değerler ile zengin kültür ve tarihi değerlere sahip olması sebebiyle stratejik öneme sahiptir.²³ Bir zamanların evrensel yönetim biçimi olan monarşi ve diktatörlük, bir siyasal yapı olarak Orta Doğu'da etkinliğini hâlâ devam ettirmektedir. Siyasal yapıdaki istikrarsızlıklar ile hâlen gündemde olan birçok ihtilaf ve çatışmanın kaynağı, ülke hudutlarının sömürge yönetimleri tarafından özel düşüncelerle çizilmiş olmasıdır. Ayrıca petrolün sağladığı zenginlik hem ülkeler arasında, hem de ülkelerin kendi içlerinde önemli bir farklılaşmaya yol açarak istismara müsait bir ortam yaratmış; petrolden kaynaklanan zenginlik henüz hiçbir bölge ülkesinde az gelişmiş sosyo-ekonomik yapıyı tam anlamıyla değiştirememiştir. Orta Doğu konusunu incelerken siyaset bilimi ve sosyolojinin sağladığı bakış açısını kullanmak ve mevcut uluslararası ilişkiler teorilerinin bölgede oluşturulmak istenen hegemonyanın gerçekleştirilmesindeki rolünü göz önünde bulundurmak gerekmektedir.

²² Güngör Şahin, "Küresel Güvenliğin Dönüşümü; NATO Bağlamında Kavramsal, Tarihsel ve Teorik Bir Analiz", *Savunma Bilimleri Dergisi*, Kasım 2017, Cilt 16, Sayı 2, s. 66, http://www.kho.edu.tr/akademik/enstitu/Alp_SAVBEN_dergi/162/4.pdf (Erişim Tarihi: 10.07.2018).

²³ Yavuz Gökalp Yıldız, *Global Stratejide Ortadoğu, Krizler, Sorunlar ve Politikalar*, DER Yayınları, İstanbul, 2000, s. 27.

Orta Doğu ve Doğu Akdeniz'in stratejik önemi, kriz, çatışma ve güvenlik konuları şu şekilde sıralanabilir:

Ortadoğu'da yaşanan pek çok sorun, 19'uncu yüzyılda doruk noktasına ulaşan emperyalizmden kaynaklanmaktadır. Günümüz Orta Doğu'sunu şekillendiren emperyalist devletlerin bölgeye ilgisi; İngiltere'nin Akdeniz ve Uzak Doğu'da artan etkisinden rahatsız olan Fransa'nın, jeopolitik konumu sebebiyle 1798'de Mısır'ı işgal ederek ve Uzak Doğu'ya giden yolları ele geçirerek İngiliz etkisini kırmak istemesiyle başlamıştır. 1869'da Fransızlar tarafından açılan Süveyş Kanalı'na 1875'te İngilizlerin ortak olması; 1878 Berlin Antlaşması ile Kıbrıs'ın yönetiminin geçici olarak Osmanlı İmparatorluğu tarafından İngiltere'ye verilmesi; İngiltere tarafından 1882'de Mısır'ın işgal edilmesi; 20'nci yüzyılın başında İran'da petrol bulunması; aynı dönemde Berlin-Bağdat demiryoluyla Almanların Orta Doğu'ya inmek istemeleri ilgiyi daha da artırmıştır. İngiltere ile Fransa arasında 1916'da imzalanan Sykes-Picot Antlaşması ile Suriye, Irak, Lübnan ve Filistin topraklarının nüfus bölgelerine bölünmesiyle bu ilgi devam etmiştir. İkinci Dünya Savaşı sonrasında, ABD, İngiltere'den bölgenin sorumluluğunu devralmış; Spykman'ın Kenar Kuşak (*Rimland*) hattı ile SSCB'ye karşı ittifaklar oluşturmuştur. Kenar Kuşak hattı "Batı Avrupa-Türkiye-Irak-İran-Afganistan-Pakistan-Hindistan-Çin-Kore-Doğu Sibirya'dan"²⁴ meydana gelmektedir. Bu hattın merkezinde Orta Doğu bulunmaktadır.

Üç kıtayı birbirine bağlayan kara, deniz ve hava yollarının düğüm noktası olan Orta Doğu; Süveyş Kanalı, Bab'ül Mendep ve Hürmüz boğazları ile önemini devam ettirmektedir.²⁵ Çünkü Çin, Japonya ve Hindistan gibi Uzak Doğu'nun ekonomik devleri ile Avrupa arasındaki en kısa ticaret, bu suyolları kullanılarak Doğu Akdeniz üzerinden yapılmaktadır. Ayrıca Karadeniz'den yapılan petrol ve

²⁴ Müjdat Güler, *Orta Asya ve Kafkaslara Türk Bakışı*, İlgü Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, 2007, s. 34.

²⁵ Ahmet Davutoğlu, *Stratejik Derinlik*, Küre Yayıncılık, 17.Baskı, İstanbul, 2004, ss. 325-326.

doğalgaz ticaretini de ilave ettiğimizde, Doğu Akdeniz'in deniz ticaretindeki önemi daha iyi görülebilir. Petrol devi BP'nin 2015 yılı Dünya Enerji İstatistik Raporu'na göre, dünyadaki ispatlanmış petrol rezervinin % 51,8'i Orta Doğu'dadır. Orta Doğu'yu % 19,4 ile Güney ve Orta Amerika, % 13,7 ile Kuzey Amerika, % 9,1 ile Avrupa ve Avrasya, % 3,5 ile Afrika ve % 2,5 ile Asya Pasifik izlemektedir. Bölgelere göre petrol tüketimine baktığımızda, en fazla petrol tüketen bölge % 33,9 ile Çin, Hindistan, Japonya, Güney Kore gibi küresel ekonomik güçleri barındıran Asya Pasifik'tir. Bu bölgeyi sırasıyla % 24,3 ile Kuzey Amerika ve % 20,4 ile Avrupa ve Avrasya takip etmektedir.²⁶

Petrole sahip olan bölge ile kullanan ve ihtiyaç duyan bölgeye bakıldığında, Orta Doğu'daki mücadelenin emperyalist güçlerle Orta Doğu'daki ülkelerin egemenlik mücadelesi olmadığı, gerçekte Orta Doğu enerji kaynak ve koridorlarının kontrol mücadelesi olduğu görülmektedir. ABD, Avrupa Birliği (AB) ülkeleri, Japonya ve özellikle Çin ve Hindistan gibi sanayii devlerinin geleceği, büyük ölçüde Ortadoğu petrolerine bağlıdır. Zamanın ABD Başkanı Richard Nixon, ülkesinin bölgeye bakışımı şu şekilde ifade etmiştir: "ABD'nin ve tüm özgür dünyanın Orta Doğu'daki çıkarları, bu bölgedeki barışın herhangi bir ülke tarafından ihlal edilmemesine bağlıdır. Herhangi bir gücün Orta Doğu'da hâkim bir duruma gelmek istemesi, bölgedeki uyumsuzlukları ve siyasi gerginlikleri şiddetlendirecek; Amerika ile özgür dünya ülkelerinin güvenliklerini olumsuz yönde etkileyecek ve tehlikeye sokacaktır. Amerika bu bölgede bir hâkimiyet kurmak istemediği gibi, başka bir ülkenin de burada hâkim duruma gelmesine rıza göstermeyecektir".²⁷

ABD Başkanı böyle söylemiş olsa da, zihninde hâkimiyet kurma konusunda kendi ülkesi yararına bir çekince koymuş olma ihtimali muhtemeldir. Stratejik çıkarlar, bir ulusun ülkesinden uzakta olan

²⁶ Halil İbrahim Yılmaz, "Ortadoğu'nun Jeo-Ekonomik Önemi ve ABD'nin Ortadoğu Politikasının Ekonomik Nedenleri", *Tesam Akademi Dergisi*, Ocak 2016, s. 104.

²⁷ M. Zekai Doğanay ve A. Fikret Atun, *Orta Doğunun Jeopolitik ve Jeostratejik Açından Değerlendirilmesi Körfez Harbi ve Alınan Dersler*, TUSAŞ Yayınları, Ankara, 1994, s. 40.

ancak ekonomik çıkarlarını ilgilendiren hammadde kaynaklarının bulunduğu bölgeleri denetlemeye ve korumaya çalışmasını gerektirir. ABD ve küresel güçler de Orta Doğu'da bunu yapmaktadır.

ABD'nin Orta Doğu politikasının temel taşlarından biri, enerjinin kontrol altında tutulmasıdır. 1930'larla birlikte ABD'li petrol şirketlerinin Orta Doğu'da yapmış olduğu petrol arama ve üretim yatırımları, 1940'larla birlikte ABD'nin bölge ile daha çok ilgilenmesine ve yerleşmesine sebep olmuştur.²⁸ Enerji rezervlerine sahip veya üretim yapan ülke konumunda olunması, dünya enerji politikalarının yönlendirilebilmesi için yeterli değildir. Enerji piyasasını yönlendirebilmek için, hem üretim kapasite ve teknolojisine, hem de üretici ülkeler üzerinde baskı kurabilecek ve politikalarını etkileyebilecek güce sahip olmak gerekir. ABD'nin kontrol ve baskısıyla gerçekleşen düşük petrol fiyatları, millî geliri büyük oranda petrol ihracatına dayalı ülkeler için hayati zararlara sebep olmaktadır.²⁹ Millî gelirdeki bu dalgalanma ve istikrarsızlık, ülke ve bölge toplumsal ve siyasi gerilimlere sebep olmaktadır. Dolayısıyla şu değerlendirme yapılabilir: Enerji üretimi ve ihracatı için gereken teknolojik altyapı ile enerji arz güvenliği için çok boyutlu ittifak ve politikalar geliştirilemezse, enerji kaynaklarına sahip ülkeler ve halkları için kazandırdıklarından çok kaybettirdikleri konuşulmaktadır. ABD'li stratejist Brezinski, Amerikan jeostratejisini kilit oyuncuların üzerine odaklanma ve coğrafyanın doğru analiz edilmesi olarak ifade etmiştir. Bu amacı gerçekleştirmek için uluslararası güç dağılımında potansiyel olarak diğer devletleri etkileyebilecek güçte ve jeostratejik dinamizme sahip Avrasya devletlerini tespit edilmesi ve bu güçlerin bulunduğu bölgede devre dışı bırakılması gerekliliğini ifade etmiştir.³⁰ ABD hâlen bu tespitlere göre hareket etmekte; küresel hegemonyasının önünde engel olarak gördüğü Çin gibi ülkelerin enerji ihtiyaçlarını kontrol, jeostratejik sebeplerle Rusya'nın Orta Doğu'ya

²⁸ A. Öner Pehlivanoğlu, *Orta Doğu ve Türkiye*, Kastaş Yayınevi, 2004, s. 15.

²⁹ A. Öner Pehlivanoğlu, *a.g.e.*, s. 320.

³⁰ Zbigniew Brzezinski, *Büyük Satranç Tahtası*, çev. Yelda Türelî, İnkılâp Kitabevi, 2010, s. 39.

nüfuzunu engellemek ve İran gibi kendisine muhalif olan ülkelerin güçlenmesini önlemek için politikalar geliştirmektedir. Buna karşın “Rusya Avrasya’da sahip olduğu enerji kaynaklarına ilave olarak, Orta Doğu’da da nükleer enerjiden petrol ve doğal gaz, önemli ekonomik çıkarlara sahiptir. Gazprom ve Rosatom gibi devlete ait şirketler; İran, Irak ve Türkiye gibi ülkelerde olduğu gibi, Irak Kürt Bölgesel Yönetimi ve Doğu Akdeniz’de tüketici pazarlarını, petrol ve doğal gaz alanlarını, nükleer enerji altyapısı oluşturmak için faaliyetlerini artırmaktadır”.³¹ Küresel aktörler, Orta Doğu ve Doğu Akdeniz bölgesine yönelik politikalar geliştirmekte; enerji güvenliği artan şekilde G-7, BM, AB ve NATO zeminlerinde yer bulmaktadır.

BP’nin 2015 yılı Dünya Enerji İstatistik Raporu’na göre Dünya doğal gaz rezervlerinin % 46,9’u Orta Doğu’dadır. Orta Doğu’yu sırayla % 31 ile içinde Rusya’yı barındıran Avrupa ve Avrasya, % 8,2 ile Asya Pasifik, % 6,5 ile Kuzey Amerika izlemektedir. Tüketim açısından bakıldığında ise en fazla doğal gaz tüketen bölge % 29,6 ile Avrupa ve Avrasya bölgesidir. Bu bölgeyi % 28,3 ile Kuzey Amerika, % 19,9 ile Asya Pasifik bölgesi izlemektedir.³² Asya Pasifik bölgesindeki Çin, Hindistan, Japonya gibi pazarlarda; ulaştırma maliyetleri sebebiyle enerji kaynakları daha fazla ücretle müşteri bulabilmektedir. Bu sebep, tüm büyük güçleri Orta Doğu kaynaklarını kontrole yöneltmektedir. Avrupa Parlamentosu Politika Departmanı 2017 Enerji Raporu’nda 2009’da Tamar/İsrail bölgesinde 280 milyar metreküp; 2010’da Leviathan/İsrail bölgesinde 620 milyar metreküp; 2011’de Aphrodite/Kıbrıs bölgesinde 140 milyar metreküp; 2015’te Zohr/Mısır bölgesinde 850 milyar metreküp doğal gaz bulunduğu belirtilmiştir. Aynı raporda, 2006 ile 2009 arasındaki Rusya-Ukrayna-Avrupa doğal gaz krizi ve 2016’daki Ukrayna krizinin enerji tedarik mimarisi güvenliği

³¹ Sladden, James vd., “Russian Strategy in the Middle East”, *Perspective*, RAND Corporation, 2017, p. 7, https://www.rand.org/content/dam/rand/pubs/perspectives/PE200/PE236/RAND_PE236.pdf (Erişim Tarihi: 11.07.2018).

³² Halil İbrahim Yılmaz, *a.g.e.*, s. 106.

adına birlikte hareket edilmesi gerektiğini gösterdiği ifade edilmiştir.³³ Bu doğal gaz keşifleri, Kıbrıs Adası-Mısır-İsrail-Girit Adası arasındaki parsellerde küresel enerji şirketleri ve ilgili devletler arasındaki sondaj anlaşmalarını hızlandırmış; İsrail-Kıbrıs-Yunanistan boru hattı projesini gündeme taşımıştır. Jeostratejik konumunun önemine ilave olarak, bölgenin doğal gaz potansiyeli Doğu Akdeniz’de suların ısınmasına sebep olmuş; bu kez Türkiye ve büyük güçler savaş gemileri enerji anlaşma ve çıkarlarını korumak için bölgeye göndermiştir.³⁴

Bugün Orta Doğu ve Doğu Akdeniz; jeostratejik konumu, enerji kaynakları, yeteriz su kaynakları, dini ve mezhepsel kutuplaşmaları, etnik ve ideolojik uyumsuzlukların doğal sonucu olarak sürekli yaşanan bölgesel savaş ve çatışmalar, terörizm, enerji gelirlerine bağlı büyük silah ve savunma sanayi piyasası ile dünyanın odak noktasında olmaya devam etmektedir. Stokholm Uluslararası Barış Araştırma Enstitüsü’nün (SIPRI) 2016 Dünya Askerî Harcama Trendleri Raporu’nda yer alan 15 ülkeden 13’ü Avrasya bölgesinde bulunmaktadır. Askerî harcamalar bakımından ABD 611 milyar dolar, Çin 216 milyar dolar ve Rusya 69,2 milyar dolar ile ilk üç sırayı paylaşmaktadır.³⁵ Aynı raporda, Suudi Arabistan, Birleşik Arap Emirlikleri, İsrail askerî harcamaları en fazla olan Orta Doğu ülkeleri olarak bu listede yer almaktadır.³⁶ Stockholm Uluslararası Barış Araştırmaları Enstitüsü’nün bir başka raporuna göre, Orta Doğu ülkeleri silah ithalatı 2013-2017 yılları

³³ “Energy: a shaping factor for regional stability in the Eastern Mediterranean?”, European Parliament Policy Department, 2017, p. 17, [http://www.europarl.europa.eu/thinktank/en/document.html?reference=EXPO_STU\(2017\)578044](http://www.europarl.europa.eu/thinktank/en/document.html?reference=EXPO_STU(2017)578044) (Erişim Tarihi: 25.05.2018).

³⁴ “ABD savaş gemilerini Doğu Akdeniz’e gönderdi.”, *Dünya*, 06.03.2018, <https://www.dunya.com/dunya/abd-savas-gemilerini-dogu-akdenize-gonderdi-haberi-406024> (Erişim Tarihi: 25.05.2018).

³⁵ Güngör Şahin ve Yücel Özel, “Çatışmadan İşbirliğine: Türkiye, Rusya ve İran”, *Elektronik Siyaset Bilimi Araştırmaları Dergisi*, Ocak 2018, Cilt: 9 Sayı:1, ss. 59-60, https://www.academia.edu/36898196/Çatışmadan_İşbirliğine_Türkiye_Rusya_ve_İran (Erişim Tarihi: 11.07.2018).

³⁶ Nan Tian vd., “Trends in World Military Expenditure 2016”, *SIPRI Fact Sheet*, April 2017, p. 2, <https://www.sipri.org/sites/default/files/Trends-world-military-expenditure-2016.pdf>, Erişim Tarihi: 23.05.2018.

arasında önceki beş yıla göre iki kat artmıştır.³⁷ Listede yer alan üç Orta Doğu ülkesine ilave olarak, diğer Orta Doğu ülkelerinin de askerî harcamaları Orta Doğu'yu patlamaya hazır bir silah deposu haline getirmiştir. Milyar dolarlarla ifade edilen bu pazarda yer bulabilmek için büyük güçlerin mücadelesi devam ederken, bölgede var olan veya suni olarak yaratılan gerginlik, kriz ve çatışma devam etmektedir.

ABD terörizm ve kitle imha silahlarının mevcudiyetini gerekçe göstererek, Çin ve Rusya Federasyonu ile AB'nin ekonomisini besleyen enerji arz ve talebini kontrol etmek ve aynı zamanda küresel hegemonyasını sürdürmek için önceden belirlenmiş stratejik noktalara yerleşmektedir.³⁸ Bu konumlanma, ABD'nin okyanus ötesi güç olarak kendi askerî yapısını kurmaya çalışan AB'yi Doğu sınırındaki yeni üye devletlerle kurduğu yakın ilişki ve Rusya tehdidi sebebiyle Doğu'dan; Orta Doğu'yu İran tehdidi ve terörizm sebebiyle yerleştiği üsleri vasıtasıyla içeriden; Rusya Federasyonu'nu yine yeni AB üyesi Doğu Avrupa devletleri ile terörizm ve güvenlik sebebiyle yerleştiği Kafkasya ve Orta Asya devletleri vasıtasıyla Batı'dan ve Güney'den; Orta Asya-Orta Doğu-Uzak Doğu'daki müttefikleri ve terörizm vasıtasıyla yerleştiği üsleri ile Çin ve İran'ı da çepeçevre kuşatmaya, onların yaşam sahalarını daraltmaya olanak sağlamaktadır. ABD hegemonyasının dünyaya dayatılması fırsatını ise 11 Eylül terör saldırıları vermiştir. 11 Eylül terör saldırıları sonrasında uygulamaya koyulan projenin söylemi; terörizmin, uluslararası ve sınır aşan suçların, uluslararası ve yasadışı göçün önlenmesi, kişisel özgürlükler, insan hakları ve demokrasinin sağlanması olmuştur. Bu proje ile küresel güç olmaya aday AB, Rusya Federasyonu, Çin ve Hindistan gibi güçlerin gelişmelerinin kontrol edilmesi; 21'inci yüzyılın "ABD yüzyılı" olarak sürmesi hedeflenmektedir.³⁹ Bu düşünce ile hareket eden ABD,

³⁷ "Ortadoğu'ya silah satışı ikiye katlandı.", NTV, 12.03.2018, <https://www.ntv.com.tr/dunya/ortadoguya-silah-satisi-ikiye-katlandi,5OHB1u4zDkuUSd2kYtGFWA> (Erişim Tarihi: 25.05.2018).

³⁸ Kemal Evcioglu, *a.g.e.*, s. 404.

³⁹ Kemal Evcioglu, *a.g.e.*, s. 472.

Soğuk Savaş sonrasında terörizm ile mücadele ve güvenlik gerekçesiyle Bahreyn, Kuveyt, Katar, Afganistan, Irak, Kosova, Kırgızistan ve Pakistan⁴⁰ gibi ülkelere ve Suriye'ye üsleri vasıtasıyla yerleşmiştir. Suriye'de 2011'de başlayan iç çatışmalar ve ABD'nin 2013'te ortaya çıkan DEAŞ terör örgütü ile mücadele adına PYD/YPG terör örgütü ile iş birliği yapması, bu ülkenin başarısız devlet olarak nitelendirilmesine sebep olmuştur. Türkiye-Rusya-İran üçlüsünün sorunun çözümü için sahada ve Astana süreci ile masada çözüm arayışları kapsamında İdlib'de çatışmasızlık bölgesi oluşturmuştur. Türkiye; sınır güvenliği, insani müdahale ve koruma sorumluluğu kapsamında 2016'da Fırat Kalkanı Harekâtı ile 2018'te Zeytin Dalı Harekâtını başarı ile icra etmiştir.

Suriye krizi, Orta Doğu'nun en önemli güvenlik problemlerinden biri olan uluslararası göçü tekrar dünya gündemine taşımıştır. Suriye'de yaşanan krizin, Suriye'ye komşu ülkeler üzerinde önemli boyutlarda ve derinliklerde etkisi olmuştur. Göç İdaresi Genel Müdürlüğü, 2016 yılı raporuna göre, Suriye'den toplam 2.834.441 kişi biyometrik kayıtlı olarak Türkiye'ye göç etmiştir.⁴¹ İnsan Hakları İzleme Örgütü'nün Suriye ile ilgili 2016 Dünya Raporuna göre, çatışmalar nedeniyle ortaya çıkan insani kriz 7,6 milyon kişinin ülke içinde yerinden edilmesine ve 4,2 milyon kişinin ise komşu ülkelere kaçarak mülteci olmasına yol açmıştır.⁴² Gerçek rakamların, resmî olarak kayıt altına alınanın çok üzerinde olduğunu söylemek de yanlış olmayacaktır. Göç ve mülteci sorunu temelde ulus aşan bir olgudur ve çok taraflı politikalarla çözümlenmelidir.

⁴⁰ Zdzislaw Lachowski, "Foreign Military Bases in Eurasia", *SIPRI Policy Paper No.18*, Stockholm International Peace Research Institute/SIPRI, 2007, pp.1-19, <https://www.files.ethz.ch/isn/31819/Policypaper18.pdf> (Erişim Tarihi: 25.05.2018).

⁴¹ **2016 Türkiye Göç Raporu**, T.C. İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Genel Müdürlüğü Yayınları, Yayın No: 40, Nisan 2017, s. 76, http://www.goc.gov.tr/files/files/2016_goc_raporu_.pdf (Erişim Tarihi: 25.05.2018).

⁴² "2016 Dünya Raporuna: Suriye", İnsan Hakları İzleme Örgütü, Mart 2015, <https://www.hrw.org/tr/world-report/2016/country-chapters/285672> (Erişim Tarihi: 13.07.2018).

3. Tehditler, Riskler, Fırsatlar ve Türkiye

Uluslararası ilişkiler aktörlerinin güvenlik anlayışları; güç (siyasi, askerî, coğrafi, ekonomik, nüfus, psiko-sosyal, teknolojik/bilimsel), amaç (siyasi, ekonomik ve jeopolitik) ve iç dinamikler (aktörler arası dostluk-düşmanlık algısı, iç siyasal yapı) tarafından belirlenmektedir. BM Anlaşması'nın Birinci ve Yedinci Bölümleri,⁴³ üye olan ve olmayan tüm devletlere uluslararası ilişkilerde güce başvurmayı ya da güç tehdidinde bulunmayı, iki önemli istisna dışında, yasaklamaktadır. Bu istisnalar “uluslararası barış ve güvenliğin tehdit edilmesi” ve “meşru müdafaa hakkı”dır. Meşru müdafaa hakkı için Güvenlik Konseyi kararına ihtiyaç bulunmazken; geniş kapsamlı insan hakları ihlalleri “uluslararası barışa tehdit” olarak görülebilmekte ve uluslararası güç kullanma istisnasını bu bağlamda kullanma kararı alınabilmektedir.

BM, 1999'da Uluslararası Müdahale ve Devlet Egemenliği Komisyonu'nu (*International Commission on Intervention and State Sovereignty-ICISS*) oluşturarak, “Koruma Sorumluluğu” (*Responsibility to Protect-R2P*) adlı bir rapor hazırlanmıştır. Raporun temel dayanak noktası, “Sorumluluk olarak Egemenlik” (*Sovereignty as Responsibility*) yaklaşımı olarak belirlenmiştir. Buna göre, devletlerin kendi halklarına ve uluslararası topluma karşı sorumlulukları egemenlik kavramının önüne geçmiştir. Bu süreç ile birlikte, Koruma Sorumluluğu doktrini, sistemde tartışmalı olan insani müdahale kavramını tekrar ele alan bir kavram olarak gündeme gelmiştir.⁴⁴ Özellikle 11 Eylül 2001 terör saldırıları sonrasında devlet egemenliğini aşındıracak şekilde kullanılan bu kavram, Orta Doğu ve Doğu Akdeniz müdahalelerinin dayanak noktalarından birini oluşturmuştur. Terörizmin önlenmesi, insani müdahale ve koruma sorumluluğu kapsamında Orta Doğu ve Doğu

⁴³ “Birleşmiş Milletler Antlaşması”, Türkiye Büyük Millet Meclisi, <https://www.tbmm.gov.tr/komisyon/insanhaklari/pdf01/3-30.pdf> (Erişim Tarihi: 30.10.2018).

⁴⁴ The Responsibility to Protect, *Report of the International Commission on Intervention and State Sovereignty*, the International Development Research Centre, Canada, 2001, pp. VII-6, <http://responsibilitytoprotect.org/ICISS%20Report.pdf> (Erişim Tarihi: 29.10.2018).

Akdeniz Bölgesel Güvenlik Kompleksine yapılan müdahaleler, söylemin aksine, bölgede kaosu kalıcı hale getirmiştir.

11 Eylül 2001 sonrasında gerçekleşen Afganistan ve Irak işgalleri ile yeni bir boyuta evirilen Orta Doğu ve Doğu Akdeniz Bölgesel Güvenlik Kompleksi krizlerine; Tunus, Libya, Mısır ve Yemen’de liderlerin değişmesi⁴⁵ ve Suriye’de yaşanan kriz de eklenebilir. 2001’den itibaren artarak devam eden ve Türkiye’yi de etkileyen bölgesel istikrarsızlık, uluslararası terörizm ve göç ile mevcut ve yeni keşfedilen enerji kaynakları, küresel aktörlerin bölgeye müdahalesinin önünü açmıştır. Orta Doğu ve Kuzey Afrika enerji kaynaklarına, Hazar ve Kafkasya enerji kaynaklarını da dâhil ettiğimizde “Stratejik Hilâl” şeklinde isimlendirilen bir kuşak çıkmaktadır.⁴⁶ Bu Stratejik Hilâl’in merkezinde bulunan Orta Doğu ve Doğu Akdeniz enerji kaynakları nedeniyle, Türkiye’nin güvenlik riskleri artmaktadır.

Genel olarak dünyamızın, özel olarak da Orta Doğu’nun çok hassas bir dönemden geçtiği şu günlerde, Türkiye ile Arap dünyasının sürekli diyalog ve iş birliği içinde olmasının bölge istikrarı açısından büyük öneme haiz olduğu düşünülmektedir. Orta Doğu sorunları, özellikle geçmişte savaşımlara bugün ise çatışmalara sebep olan Filistin-İsrail ihtilafı, Arap ülkelerinin uluslararası kamuoyunda birlikte hareket etmemeleri sebebiyle çözülememektedir. Türkiye, bölgenin barış ve istikrara kavuşmasının yolunun Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi’nin (BMGK) 1967 tarihli 242 sayılı Kararı⁴⁷ ve 1973 tarihli 338 sayılı Kararı⁴⁸ çerçevesinde ve toprak karşılığı barış ilkesi temelinde müzakere edilmiş bir anlaşmadan geçtiğine inanmaktadır.

⁴⁵ “Arap Baharı’nda devrilen liderlere ne oldu?”, BBC News Türkçe, 5 Aralık 2017, <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-42232967> (Erişim Tarihi: 30.05.2018).

⁴⁶ A. Beril Tuğrul, “Enerji Güvenliği ve Türkiye”, *2014-2015 Harp Akademileri Komutanlığı Panelleri*, Harp Akademileri Basımevi, İstanbul, 2015, s. 134.

⁴⁷ “Middle East”, *Security Council Resolutions*, UN, 1967, <http://www.un.org/en/sc/documents/resolutions/1967.shtml> (Erişim Tarihi: 30.05.2018).

⁴⁸ “Cease-fire in Middle East”, *Security Council Resolutions*, UN, 1973, <http://www.un.org/en/sc/documents/resolutions/1973.shtml> (Erişim Tarihi: 30.05.2018).

Bu anlamda Türkiye, BMGK'nın 2002 tarihli 1397 sayılı Kararı'nda⁴⁹ çerçevesi çizilen, güvenli ve tanınmış sınırlar içerisinde İsrail ve Filistin'in yan yana yaşayacakları bir bölge vizyonunu desteklemektedir. İsrail ile ilişkilerini geliştiren ve Filistin-İsrail arasındaki sorunun çözümüne müdahil olan Türkiye, bu ilişkilerin Arap ülkelerine karşı olmadığını her fırsatta vurgulamaktadır.

Komşumuz Irak'ın toprak bütünlüğünün korunması, bağımsızlık ve tüm topraklarında egemenliğinin yeniden tesisi, uluslararası toplum desteklediği ve Irak'la ilgili BMGK kararlarında da ifadesini bulan bir yükümlülüğüdür. Irak'ın toprak bütünlüğünün korunması, Kuzey Irak'ta Irak'ın bütünlüğünü zedeleyecek bir oluşuma izin verilmemesi ve Irak'taki Türkmenlerin haklarının korunması, Türkiye'nin izlediği politikanın temelini teşkil etmektedir. Suriye ile 20 Ekim 1998'de Adana Mutabakatı'nın imzalanması, sonrasında güvenlik ve iş birliği alanında karşılıklı adımlar atılması, Türkiye-Suriye ilişkilerinin önündeki engellerin kalkmasını sağlamıştır. Suriye'nin ikili ilişkileri geliştirmek yönündeki siyasi iradesi, daha fazla demokrasi ve özgürlük isteyen Suriyeli muhaliflerle iktidarın karşı karşıya gelmesi sonucu kesintiye uğramıştır. Suriye'de 2011'de başlayan muhalif gösteriler ve DEAŞ terör örgütünün 2013'te güç ve toprak kazanması, Suriye'nin başarısız devlet olarak nitelenmesine sebep olmuştur. Türkiye, Suriye'de yaşanan krizin büyüyerek devam etmesi sonucu; sınır güvenliği, insani müdahale ve koruma sorumluluğu kapsamında iki harekât düzenlemiştir. Başarıyla icra edilen bu harekâtlar; PYD/YPG terör örgütünün kalıcı olarak sınırimıza yerleşmesini engellerken yerel halk için güvenli bölge yaratarak ülkemize yönelik göçü sınırlandırmaktadır.

Diğer taraftan, Orta Doğu'ya yönelik siyasetinde Hizbullah ve İslami Cihad gibi örgütler aracılığıyla Lübnan'da etkin faaliyet sürdürerek İsrail'i tehdit eden İran, bölgesel liderlik için geçmişte olduğu gibi, bugün de, Türkiye'yi rakip görmektedir. İran; Irak ve Suriye'deki DEAŞ

⁴⁹ "The Middle East, including the Palestinian question", *Security Council Resolutions*, UN, 2002, <http://www.un.org/en/sc/documents/resolutions/2002.shtml> (Erişim Tarihi: 30.05.2018).

terör örgütü ile mücadele ederek bu ülkelerdeki merkezî hükümeti desteklemekte ve bölgesel varlığıyla etkinliğini artırmaktadır. Suriye’de istikrarı sağlamak kapsamında yapılan Türkiye-İran iş birliği, Astana süreci kapsamında devam etmektedir. Suriye krizinin bitirilebilmesi için güvenlik kapsamında başlayan iş birliğinin geliştirilmesinin, aynı Bölgesel Güvenlik Kompleksinde yer alan Türkiye’nin ve İran’ın faydasına olduğu görülmektedir. ABD’nin 2015 tarihli Nükleer Anlaşma’dan çekileceğini⁵⁰ açıklamasıyla yine bazı yaptırımlarla karşılaşacak İran için, Türkiye ile iş birliği daha da önemli hale gelmektedir.

Bölgenin iki büyük ülkesi olan Türkiye ile Mısır, zengin ve ortak tarihi geçmişleri, jeostratejik konumları, gelişmiş insan gücü ve tabii kaynakları itibarıyla benzerlik arz etmektedir. Her iki ülke de uluslararası hukuk kuralları çerçevesinde, bölge ve dünya barışına, istikrarına katkıda bulunmayı amaçlayan bir dış politika vizyonuna sahiptir. Mısır Cumhurbaşkanı Muhammed Mursi’nin 3 Temmuz 2013’te askerî darbeyle görevinden uzaklaştırılması sonrasında gerginleşen Türkiye-Mısır ilişkilerinin, iki tarafın da karşılıklı açıklamaları göz önüne alındığında, iyileşme sürecine girdiği söylenebilir. Orta Doğu’nun parçalanmış görüntüden kurtulması, Filistin-İsrail sorununun BM kararları doğrultusunda çözülebilmesi ve Doğu Akdeniz doğal gaz kaynaklarının en ekonomik şekilde Avrupa pazarına sunulabilmesi için Türkiye ve Mısır iş birliği yapmalıdır.

Orta Doğu, dünya adasının tam merkezindedir. Mevcut jeostratejik ve dini özellikleri ile enerji kaynakları yüzyıllardır mücadeleyi bu coğrafyaya taşımıştır. Birçok medeniyet bu topraklarda kurulmuş; kadim imparatorluklar bu topraklar için mücadele etmiş; hâlen de hem dini sebeplerle, hem de enerji ve stratejik sebeplerle bu topraklar büyük güçlerin oyun sahası olmaya devam etmektedir. 21’inci yüzyılda Orta Doğu’daki mücadeleyi Samuel P. Huntington’un “Medeniyetler Çatışması” tezi ile değerlendirmek; demokrasi, insan

⁵⁰ “Trump Abandons Iran Nuclear Deal He Long Scorned”, *New York Times*, 8 May 2018, <https://www.nytimes.com/2018/05/08/world/middleeast/trump-iran-nuclear-deal.html> (Erişim Tarihi: 30.05.2018).

hakları ve terörizm sorununu çözmek söylemiyle bölgeye müdahalenin yolunu açmıştır. Bu tez; bölgeye müdahale etmenin gerçek sebepleri olan stratejik, ekonomik ve siyasi gerçeklerin göz ardı edilmesi sağlamaktadır; çünkü siyasi ve askerî gücün arkasındaki motor olarak nitelendirebileceğimiz ekonomik gücün ve büyümenin yakıtı olan enerji kaynaklarını kontrol etmek, sahip olmaktan daha önemli hale gelmiştir. Jeostratejik konumu sebebiyle bölgesel enerji piyasalarının geçiş noktasında bulunan Türkiye, diğer ülke enerji piyasalarına entegre bir şekilde çalışarak ve alternatif enerji projeleri içinde yer alarak bu enerji oyununda kazanan tarafta olmak için çalışmaktadır. Irak-Türkiye Ham Petrol, Bakü-Tiflis-Ceyhan Ham Petrol, Trans-Anadolu Doğal Gaz, Türk Akım Doğal Gaz Transit Boru Hatları ve Projeleri; kalıcı ENTSO-E bağlantısı ile Avrupa elektrik piyasalarına olan entegrasyon ve Ceyhan'ın entegre bir enerji merkezi haline getirilmesi Türkiye'yi bu piyasaların aktif bir aktörü haline getirecektir.⁵¹ Türkiye, çok yönlü enerji politikalarıyla hem kendi güvenliğini sağlayacağını, hem de bölgenin enerji güvenliğine katkıda bulunacağını bir kez daha göstermiştir.

En yakın noktasında Türkiye'den sadece 70 kilometre uzaklıkta olan Kıbrıs; Karadeniz, Akdeniz, Kızıldeniz enerji ve ticaret yolları üzerinde bulunmaktadır. Adada bulunan Ağrotur ve Dikelya İngiliz askerî üsleri ve Amerikan *Echelon* dinleme sistemi ile tüm bölge kontrol edilebilmektedir.⁵² İsrail ve Mısır'dan gelip adanın güneyinden Avrupa'ya uzanan hatlar Avrupa ve Orta Doğu arasındaki merkezi internet trafiğini de kontrol eden bir konumdadır.⁵³ Ayrıca Kıbrıs adası,

⁵¹ 2015-2019 Stratejik Planı, Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı, Ankara, Kasım 2017, ss. 81-82, <https://sp.enerji.gov.tr/> (Erişim Tarihi: 01.06.2018).

⁵² Stelyo Berberakis, "Avrupa Komisyonu: Brexit müzakerelerinde Kıbrıs'taki İngiliz üsleri de masada olsun", BBC Türkçe, 3 Nisan 2017, <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-39481699> (Erişim Tarihi: 01.06.2018).

⁵³ Gökçe Çiçek Ceyhan, "Türkiye, Kıbrıs ve İsrail Üçgeninde Doğu Akdeniz'in Güvenlik Sorunları", BİLGESAM, 2014, s. 40, <http://www.bilgesam.org/incele/1882/-turkiye--kibris-ve-israil-ucgeninde-dogu-akdeniz-de-guvenlik-sorunlari/#.WxFGTGe1uM8> (Erişim Tarihi: 01.06.2018).

güneyinde keşfedilen doğal gaz kaynakları sebebiyle, Kıbrıs sorununu Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nin (KKTC) ve Türkiye'nin ulusal çıkarları doğrultusunda çözüme kavuşturulması için aktif bir rol oynamaktadır. Orta Doğu ve Doğu Akdeniz bölgesinin İsrail-Filistin meselesi ile birlikte en önemli sorunu olan Kıbrıs sorununun çözülmesi ve bölge güvenliğinin sağlanması amacıyla proaktif ve esnek bir çözüm arayışında olunmalıdır.⁵⁴

Sonuç

Türkiye'nin Orta Doğu ülkeleri ile ortak tarih ve kültürü paylaşması, aynı Bölgesel Güvenlik Kompleksinde bulunması bölgede yaşanan olumlu veya olumsuz her gelişmeden etkilenmesine yol açmaktadır. Bu gerekçelerle, Türkiye'nin kendi güvenliği ve bölgesel istikrar için, Orta Doğu sorunuyla yakından ilgilenmesi gerekmektedir.

Osmanlı İmparatorluğu'ndan koparılarak bölgede oluşturulan yapay sınırlara sahip devletlerin, içerisinde buldukları sosyal, siyasal ve ekonomik sorunlar; enerji kaynaklarına bağlı her türlü dış etki ve müdahale; kurumsal devlet yapılarının oluşturulamaması neticesinde Soğuk Savaş sonrasında kaos ve çatışma ortamından kurtulamadıkları görülmektedir. Mevcut problem sahaları göz önüne alındığında, Orta Doğu bölgesindeki gerilim ve çatışmaların sona ermesi ve uzun süreli kalıcı bir barışın sağlanması kısa vadede mümkün görülmemektedir. Bugüne kadar gösterilen gayretlerin tatmin edici bir sonuca ulaşamaması da bunun bir göstergesidir. Türkiye, bölgedeki barış sürecine destek vermektedir; çünkü tarihsel süreçte karşılaşılan isyanlar, toprak kayıpları, terörizm, ekonomik krizler, insan kaybı Orta Doğu merkezli güç mücadeleleri ile ilgilidir. Bu düşünceden hareketle Orta Doğu barış sürecinde daha etkin yer almak ve bölgesel güvenliği sağlamak amacıyla; Bölgesel Güvenlik Kompleksi kapsamında bölgesel ve küresel aktörlerle iş birliği yapılması ve çatışma ortamının ortadan kaldırılması için bu politikanın millî güç unsurlarınca desteklenmesi

⁵⁴ Stephen C. Calleya, "Managing the winds of change in the Mediterranean: Europe's challenge", Centre for European Studies, 2011, p. 64.

gerekmektedir. Türkiye, ulusal güvenlik politikaları doğrultusunda bölgesel risk ve tehditleri iyi tahlil etmeli ve gerçekçi yaklaşımlarla millî menfaatlerin gerektirdiği şekilde davranmalıdır.

Orta Doğu ve Doğu Akdeniz bölgesindeki çatışmalar genel olarak; kaynaklar, inançlar, kimlikler ve ideolojilerden kaynaklanmaktadır.⁵⁵ Türkiye, kendi güvenliği için kullandığı siyasi, askerî ve ekonomik tedbirlere ilave olarak, bölge içinde kabul görebilecek kamu diplomasisi yöntemlerini ve birleştirici bir dili kullanmalıdır. Türkiye, böylece bölgenin inançlar, kimlikler ve ideolojiler ekseninde şekillenen ayrıştırıcı politikaları yerine birleştirici politikalar uygulayarak millî çıkar ve hedeflerini gerçekleştirebilir. Bir başka ifadeyle, Türkiye sahip olduğu kültürel kimliği korumakla birlikte, dış ve güvenlik politikalarında duygusallıktan uzak ve stratejik kültür doğrultusunda hareket etmelidir. Bölgede yaşanan uluslararası göç ve terörizmin etkisiyle, dış politika bir anlamda güvenlik politikasına; strateji kültür de güvenlik kültürüne dönüşmüştür. Suriye krizinde güvenlik kültürü ile hareket eden Türkiye, koruma sorumluluğu kapsamında iki sınır ötesi kara harekâtı icra etmiş; İdlib'de güvenli bölgeler oluşturmuştur.

Karmaşık ilişkilerin arttığı küreselleşen dünyada yeni güvenlik çalışmaları; askerî gücün öneminin azaldığı, ekonomik gücün önem kazandığı ve yeni tip tehditler karşısında ulus devletlerin vatandaşlarının güvenliğini sağlayamayacağı argümanını ileri sürmektedir.⁵⁶ Fakat Türkiye'nin içinde bulunduğu Bölgesel Güvenlik Kompleksinde, 11 Eylül sonrası yaşananlar bu argümanın doğru olmadığı göstermiştir. Türkiye ulusal güvenliğini, uluslararası örgütlerle iş birliği içinde millî güç unsurlarına dayanarak siyasi, ekonomik ve askerî tedbirlerle sağlamak zorundadır.

⁵⁵ Haluk Özdemir, "Türkiye'nin Sınır Ülke Niteliği: Farklı Stratejik Kültürler Arasında Türk Dış Politikası", *Türk Dış Politikasında Güvenlik Arayışları*, Mehmet Seyfettin Erol ve Ertan Efeğil (der.), Barış Platin Yayınları, Ankara, 2012, s. 85.

⁵⁶ Sertif Demir, "Küresel Güvenlik Ortamının Analizi; Riskler, Aktörler, Beklentiler, Tedbirler", *Türk Dış Politikasında Güvenlik Arayışları*, Mehmet Seyfettin Erol ve Ertan Efeğil (der.), Barış Platin Yayınları, Ankara, 2012, s. 37.

Fakat Orta Doğu ve Doğu Akdeniz bölgesinin sosyal ve kültürel özelliklerini; karmaşık dini, etnik, mezhep ve aşiret yapısını; ulus devlet olma sürecini tamamlayamamış ülkelerin eski düşmanlıkları sürekli canlı tutan kırılğan toplumsal yapılarını anlamadan bu sorunlara çözüm bulmak güçleşmektedir. Türkiye demokratik ve istikrarlı devlet yapısı, emperyalist politikalar uygulamaması sebebiyle bölge halkları arasında sempati kazanmıştır. Fakat bölgedeki ülkeler arasındaki temel farklılık ve sorunlar ile bu ülkelerin Batılı ülkelerle geliştirdikleri birebir ilişkiler bölge birliğine engel olmaktadır.⁵⁷

Demokrasi, insan hakları, refah toplumu ve serbest ticaret gibi neo-liberal bir söylem kullanarak uygulanmaya başlanan GOKAP, bölgeyi daha da kırılğan ve kaotik bir hale getirmiştir. 11 Eylül sonrası ise Huntington'un "Medeniyetler Çatışması" Tezi ve konstruktivizm kuramından beslenerek yaratılan "biz" ve "öteki" algısı, tüm bu coğrafyaya uygulanan politikaları etkilemiştir. Konstruktivizm, uluslararası kamuoyunun "öteki" olarak nitelendirilen bölge ülke ve halklarına yönelik yaptırım ve müdahalelerini kolaylaştırmıştır.

Bölge ülkelerinin ve halklarının tepkisel söylem ve uygulamalardan kaçınarak, uluslararası toplumun eşit üyesi olmaları sebebiyle uluslararası hukuk, kamuoyu, diplomasi ve medya gücünü kullanmaları gerekmektedir. Bu araçların etkili olabilmesi için de başta ülke içi ve dışında siyasi olarak güçlü ve halkın desteği sağlanmış meşru yönetimler olmalıdır. Başta Türkiye olmak üzere tüm bölge ülkeleri için halkın kabul ettiği meşru ve demokratik yönetimlerin mevcudiyeti, dış müdahaleleri engelleyerek ülke ve bölge güvenliğinin temel unsuru olduğu kabul edilmelidir. Bu düşünceden hareketle; siyasi olarak güçlü ve bu gücünü millî güç unsurlarının gelişimine ve toplumun refahına harcayan bölge ülkeleri bir anlamda bölge dışı müdahaleleri kısmen engelleyebileceklerdir.

Orta Doğu ve Doğu Akdeniz ülkeleri aynı Bölgesel Güvenlik Kompleksinde bulduklarını ve bölge güvenliğinin birbirlerine bağlı

⁵⁷ Tayyar Arı, *Basra Körfezi ve Ortadoğu'da Güç Dengesi*, Alfa Yayınevi, Ocak 1998, s. 26.

olduğunu unutmamalı; tarihsel ve toplumsal düşmanlıkların üstesinden gelmek için stratejik kültür ve konstrüktivizm kuramı ile geçmişe dayanan karşılıklı olumsuz algıları değiştirmenin yolunu bulmalıdır. Bölge içinde karşılıklı düşmanlıktan uzak yaratılacak barış ortamı ve bölge kaynaklarının bölge halkının refahı için kullanılması; Arap baharı, terörizm ve uluslararası göç gibi küresel etkileri olan olayların azalmasını sağlayacaktır.

Birçok medeniyet ve dine ev sahipliği yapmış bu toprakların stratejik önemi artarak devam edecektir. Dünyanın başka noktalarında kaya gazı gibi yeni enerji kaynaklarının, yeni petrol ve doğal gaz sahalarının bulunması, Orta Doğu ve Doğu Akdeniz enerji kaynaklarının ve koridorlarının kontrol edilmesi gerçeğini değiştirmeyecektir. Bu kapsamda düşünüldüğünde Türkiye'nin karşı karşıya kalacağı tehdit, risk ve fırsatlar, azalmayacak, tam aksine artacaktır. Arap baharı öncesinde DEAŞ isimli bir terör örgütünün Suriye ve Irak topraklarının bir kısmını ele geçireceği nasıl beklenmediyse, önümüzdeki yıllarda da ortaya çıkacak yeni durumlara tüm millî güç unsurlarıyla hazır olunmalıdır. Bölgenin enerji kaynaklarını uluslararası pazarlara en ekonomik ve emniyetli şekilde ulaştıracak güzergâhlar Türkiye'den geçmekte; Avrupa'nın güvenliği Türkiye'den başlamakta; pragmatist ve çok boyutlu politikalar Türkiye'nin bölgesel aktör olarak etkinliğini başta bölge halkları arasında olmak üzere uluslararası kamuoyunda artırmakta; bu hususlar Türkiye'nin dış ve güvenlik politika önceliklerini oluşturmaktadır.

Mevcut şartlar altında ülkenin beka ve güvenliğini sağlamak için millî güvenlik ve dış politikaya uygun olarak uluslararası kuruluşlara ve ittifaklara üye olunması ve millî güç unsurlarının topyekûn geliştirilmesi büyük önem taşımaktadır. Millî güvenlik, ana hatlarıyla iç ve dış güvenlik olarak ikiye ayrılmakla birlikte, küreselleşen yeni güvenlik ortamında iç politika-dış politika arasındaki çizginin silinmeye yüz tutması; millî güvenlik için tüm birey, kurum ve kuruluşların gayretlerinin ve becerilerinin bir araya getirilmesini gerekli kılmaktadır. Yeni güvenlik ortamında ortaya çıkacak tehditleri öngörüp teşkilatı, doktrini, eğitimi ve teçhizatı bu yeni tehditlerle mücadele edecek şekilde düzenleyerek asimetri yaratmak gerekmektedir.

Summary

States have advantages and disadvantages with their location on earth and their geographical characteristics. If we were to define the effect of geography in the political decisions of the states geopolitically, Turkey, which is in the center of Balkan-Caucasian-Middle East triangle, which has recovered from the influence of the bipolar world order after the Cold War and which suffered from violent events including wars, is influenced directly and indirectly by the threats and risks arising in the region. In order to attain objective conclusions and findings about the threats and risks due to the geostrategic location of Turkey and to narrow down the topic, only the Middle East and Eastern Mediterranean is selected as independent variables.

With its most restricted definition, the Middle East is described as the area within the Egypt-Turkey-Iran triangle. Another difficulty with defining the region is that it is referred as the “Middle East” or “Near East” interchangeably. The term “Middle East” was started to be used commonly after the English named their troops in Egypt as the Middle East Forces during Second World War. The Eastern Mediterranean is defined as the eastern part of the east-west separation line extending from the Adriatic entrance to the Sicilian Island and Tunisian coasts of the Mediterranean. The Eastern Mediterranean, which also surrounds some of the Middle East states, constitutes a “Regional Security Complex”, covering Cyprus and the entire Middle East.

The basic idea in this theory is that as the real threats in geographically close regions are more active, the interdependence in security increases at a regional scale. In other words, since the primary security concerns of the states in the region are extremely dependent on each other, it is not possible to evaluate their national strategies separately. In the Middle East and Eastern Mediterranean region, which should not be considered separately, the persistence of ethnic and religious terrorism, international migration, anti-democratic forms of government, the great powers’ struggle for controlling the energy resources and corridors, Arab-Israeli conflict regarding Palestine increase security concerns of Turkey, which has been a part of the region geographically

and historically, because security is a necessity for humans, societies, states and all kinds of living organisms as long as they are alive.

While security has always been important in human life, after the Cold War period, the perceptions of threat and understandings of security in the world have undergone a major change. With the disintegration of the USSR, the ethnic nationalist movements have increased; new states have been founded; regional conflicts have arisen in the world; and thus balance has been broken. Hence, the concept of “New World Order” has been put forward to rebuild the deteriorated order. After the Gulf Crisis of 1990 and attacks of 9/11, the USA has increased its presence in the region primarily in Afghanistan, Iraq, and Syria to destroy the terrorism that it thinks feeds on the Middle East and Eastern Mediterranean region; to transform the autocratic regimes that it claims pose a threat to the western world into democracies; and to prevent the spread of weapons of mass destruction. The USA directed its Middle East policies, which have intervened in the Middle East and started to be implemented at the beginning of the 20th century, under the name of “the Broader Middle East and North Africa (BMENA) Initiative”.

The BMENA Initiative, which started to be implemented using a neo-liberal discourse defending democracy, human rights, welfare state, and free trade, has made the region even more fragile and chaotic. The perception of “us” and “others”, which been created after September 11 by feeding on the theory of constructivism (social constructivism), has influenced the policies targeting the entire region. Constructivism has facilitated the sanctions and interventions of the international public opinion directed towards the region’s countries and people that have been labeled as the “others”. In response, however, today, just like yesterday, terrorism and radicalism are on the rise in the region, which has turned into the domain of play and competition for the global powers.

The countries of the Middle Eastern and Eastern Mediterranean region should keep in mind that the region’s security depends on one another as they belong to the same Regional Security Complex, and to overcome the historical and social enmities, they should find ways to change their mutually negative perceptions originating from the past

230

Güvenlik
Stratejileri

Yıl: 15

Sayı: 29

based on the theory of strategic culture and constructivism (social constructivism). Creation of a peaceful environment in the region absent of mutual hostility and the use of the regional resources for the welfare of the local people will help to reduce events such as Arab Spring, terrorism, and international migration affecting the whole globe.

In a globalizing world of complex relationships, the recent studies of security propose the argument that with the decreasing importance of military power and increasing importance of economic power, nation states will fail to provide the security of their citizens against the new types of threats. However, what happened after 9/ 11 in the Regional Security Complex, of which Turkey is a part, has debunked that argument. Turkey has to provide national security with political and military measures relying on elements of national power in cooperation with international organizations.